

Міністерство освіти і науки України
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

Бесєдіна Антоніна Анатоліївна

УДК 371.2:37.018.5:615.851.4(4–11)(043.5)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МЕРЕЖІ ШКІЛ СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю У КРАЇНАХ
СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Єжова Ольга Олександрівна,
провідний науковий співробітник лабораторії
превентивного виховання Інституту проблем
виховання НАПН України.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Заболотна Оксана Адольфівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, завідувач кафедри практики
іноземних мов;

кандидат педагогічних наук, доцент
Бойченко Тетяна Євгенівна,
провідний науковий співробітник НДППО
Університету менеджменту освіти НАПН
України, професор кафедри філософії та освіти
дорослих ЦППО УМО НАПН України.

Захист відбудеться 29 травня 2015 року о 12 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 218.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розіслано 28 квітня 2015 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Стан здоров'я дітей, підлітків і молоді завжди є у центрі уваги світової громадськості, оскільки це один з провідних індикаторів національної безпеки держави. Державну політику в сфері збереження, зміцнення й охорони здоров'я молодого покоління окреслено в низці нормативно-правових документів, зокрема в Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту (2004), Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2009–2015 роки, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Відповідно до зазначених документів, формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей, підлітків і молоді визначено як одне з першочергових завдань освіти.

З метою поліпшення стану здоров'я населення Україна з 1995 р. залучилася до міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю». У 2003 р. офіційно створено Національну мережу шкіл сприяння здоров'ю. Однак, важливим є стан здоров'я дітей, що свідчить про необхідність пошуку шляхів розв'язання цієї актуальної проблеми. Сприятиме цьому з'ясування організаційно-педагогічних засад діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю, яка підтверджує дієвість свого функціонування.

Доцільність наукового опрацювання організаційно-педагогічних засад діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю (ЄМШСЗ) зумовлена потребою подолання низки суперечностей в організації здоров'язбереження в навчальних закладах між:

- необхідністю проведення ефективної здоров'яспрямованої роботи у школах сприяння здоров'ю в Україні та недостатньою розробленістю організаційно-педагогічних засад такої діяльності;
- потребою системного аналізу організаційно-педагогічних засад діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи як позитивного досвіду для України та фрагментарністю відповідних педагогічних знань;
- наявністю позитивного досвіду діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи та недостатнім рівнем його використання в Україні.

Наукова проблема, що стала предметом вивчення, знаходиться в рамках предметних полів трьох галузей сучасної педагогічної науки – історії педагогіки (В. Бугрій, Б. Год, В. Курило, О. Михайличенко, О. Сухомлинська та ін.), порівняльної педагогіки (Б. Вульфсон, Н. Гупан, О. Заболотна, Г. Ніколаї, А. Сбруєва та ін.) та теорії і методики виховання (Т. Бойченко, О. Єжова, В. Оржеховська, О. Пехота, Г. Пустовіт, О. Савченко, А. Хуторський та ін.), що передбачає багатоаспектний характер аналізу стану її дослідженості. Окрім того важливими напрямками аналізу досліджуваної проблеми визначено такі: філософський (В. Аршинов, А. Назарчук, В. Кремень, В. Казначєєв, Н. Кочубей та ін.); психологічний (І. Бех, С. Максименко, А. Маслоу та ін.); медичний (М. Амосов, І. Брехман, Г. Даниленко, І. Калиниченко, В. Касаткін, В. Кучма, В. Шаповалова та ін.).

Окремим аспектам здоров'язбережувальної діяльності шкіл сприяння здоров'ю присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців: формування культури здоров'я і ціннісного ставлення до здоров'я на методологічному,

теоретичному та практичному рівнях (Т. Андрущенко, В. Горащук, С. Кириленко, М. Лук'янченко, А. Маджуга, О. Шиян та ін.), соціально-педагогічні чинники, що впливають на стан здоров'я учнів (М. Безруких, Б. Брозовська, Б. Дженсен, Ю. Науменко, І. Рапопорт, М. Соколовська, В. Сонькін, К. Фельвінчі та ін.), питання мережевої взаємодії закладів освіти (Т. Бентлі, Д. Джексон, М. Кастельс, М. Стрежнева, М. Хатвілд, Д. Хопкінс, Дж. Чепмен, І. Януш, В. Ястребова та ін.).

Значний внесок у дослідження діяльності ЄМШСЗ здійснили зарубіжні дослідники М. Баргер, В. Барнеков, Г. Бейз, Т. Вільямс, Б. Войнаровська, М. Гавлінова, Дж. Карські, А. Кравацкі, Д. Рівет, П. Паулюс, В. Расмунсен, В. Сімовська, Г. Стумарова, І. Юнг, З. Яворські та ін.

Отже, недостатня теоретична розробленість досліджуваної проблеми, її практична значущість, наявність соціально-педагогічних суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Організаційно-педагогічні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною комплексного дослідження кафедри медико-біологічних основ фізичної культури навчально-наукового Інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Теоретико-методологічні засади здоров'яспрямованої діяльності у навчальних закладах» (державний реєстраційний номер 0113U004654). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 9 від 30 січня 2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 27 березня 2012 р.).

Мета дослідження: з'ясувати організаційно-педагогічні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи та окреслити можливості творчого використання відповідного європейського досвіду в Україні.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Уточнити понятійний апарат дослідження проблеми здоров'яспрямованої діяльності національних мереж ШСЗ та виокремити етапи розвитку ЄМШСЗ у країнах Східної Європи.

2. Схарактеризувати моделі діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи.

3. З'ясувати нормативно-правові та організаційні засади діяльності ЄМШСЗ, визначити пріоритетні напрями здоров'яспрямованої діяльності ШСЗ у країнах Східної Європи.

4. Обґрунтувати змістові та методичні засади діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи.

5. На основі узагальнення позитивного досвіду діяльності ЄМШСЗ розробити структурну модель процесу створення здоров'язбережувального середовища у ШСЗ України та методику визначення етапу розвитку освітньої установи як Школи здоров'я.

Об'єкт дослідження: діяльність Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи.

Предмет дослідження: теоретичні, нормативно-правові, організаційні, змістові та методичні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з другої половини ХХ ст. до теперішнього часу, оскільки процеси, що відбувалися в зазначений період, мали значний вплив на формування сучасного бачення світовою спільнотою ролі освіти у сфері формування здорового способу життя учнів. Визначення *нижньої хронологічної межі* (70-ті рр. ХХ ст.) зумовлено оприлюдненням «Звіту Лалонда» (Канада, 1974 р.), який спричинив кардинальні зміни у сфері охорони здоров'я населення у світі. *Верхня хронологічна межа* (2013 р.) визначається проведенням 4-ої Міжнародної європейської конференції мережі Шкіл здоров'я в Європі (ШЗЄ) в м. Одесі (Данія), на якій було прийнято документ, що знаменує подальше поліпшення співпраці міністерств освіти та охорони здоров'я.

Для обґрунтування сучасного стану та перспектив розвитку освітньої політики Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю країн Східної Європи в дисертаційній роботі здійснено ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми і визначено етапи її розвитку.

Територіальні межі дослідження. Для дослідження було обрано країни Східної Європи – Польщу, Чеську Республіку, Угорщину, Російську Федерацію та Україну. Вибір країн зумовлений тим, що Польща, Чеська Республіка та Угорщина є країнами-засновницями Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю, а Російська Федерація та Україна одночасно ввійшли до мережі і паралельно розвивали школи сприяння здоров'ю.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, положення про єдність процесів, взаємовплив і взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності; про єдність теорії та практики.

При розробці конкретної методології дослідження використано *компетентнісний підхід*, відповідно до якого формується здоров'язбережувальна компетентність учнів; *холістичний підхід*, який забезпечує розгляд здоров'я цілісно; *особистісно-орієнтований підхід*, згідно з яким учень сприймається як окрема, унікальна особистість, а його здоров'я як особистісна цінність. Єдність визначених підходів забезпечує ефективне вирішення завдань дослідження та досягнення його мети.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення щодо:

- теорії виховання (І. Бех, В. Оржеховська, Г. Пустовіт, В. Сухомлинський);
- порівняльної педагогіки та педагогічної інноватики (О. Заболотна, О. Козлова, Н. Лавриченко, О. Локшина, Г. Ніколаї, О. Огієнко, О. Сухомлинська, А. Сбруєва, Є. Хриков);
- теорії мережевого суспільства (Д. Джексон, М. Кастельс, М. Стрежнева, М. Хатвілд, І. Януш, В. Ястребова);

- теоретичних засад здоров'язбережувальної діяльності шкіл сприяння здоров'ю (В. Барнеков, Т. Бережна, Т. Бойченко, М. Босма, Г. Бейз, Т. Вільямс, Б. Войнаровська, Г. Грей, Б. Дженсен, О. Єжова, В. Размусен, Д. Рівет, В. Сімовська, І. Юнг).

Методи дослідження. Для реалізації мети дослідження та поставлених завдань використано такі методи: *загальнонаукові*: аналіз, синтез, абстрагування, порівняння та узагальнення; *конкретно-наукові*: *метод термінологічного аналізу* – розкрито сутність досліджуваних педагогічних явищ за допомогою виявлення та уточнення значень і смислів основоположних понять; *історико-ретроспективний* – простежено історичний аспект становлення та розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності ЄМШСЗ; *порівняльно-історичний та хронологічний* – схарактеризовано етапи розвитку ЄМШСЗ в історичній ретроспективі, проаналізовано нормативно-правові засади діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи; *системно-структурний* – виявлено організаційні та змістово-процесуальні засади діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи; *історико-актуалізаційний* – виявлено пріоритетні напрями діяльності ШСЗ у країнах Східної Європи; метод *наукової екстраполяції* – визначено можливості творчого використання позитивного досвіду ЄМШСЗ у процесі подальшого розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю в Україні; *емпіричні методи*, а саме *Е-листування* з координаторами національних мереж шкіл сприяння здоров'ю країн Східної Європи – для з'ясування особливостей діяльності ЄМШСЗ.

Джерельну базу дослідження становлять:

- нормативні документи, що регламентують діяльність ЄМШСЗ: Оттавська Хартія (1986); Концепція «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» (1990); Резолюція I Європейської конференції (1997); «Люблінська хартія з реформування охорони здоров'я» (1996); Джакартська декларація (1997); стратегія «Здоров'я – 21: основи політики досягнення здоров'я для всіх у Європейському регіоні» (1998); Бангкокська хартія (2005); Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи «Освіта в цілях гармонійного розвитку учнів» (2006); Одеська заява щодо поліпшення співпраці міністерств освіти та охорони здоров'я (2013) та ін.;

- аналітичні матеріали міжнародних організацій (ВООЗ, ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО) щодо діяльності шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи;

- монографічні дослідження та наукові статті освітніх діячів із питань діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи (Г. Бейз, Б. Войнаровська, Б. Дженсен, Д. Ріветт, П. Паулюс, В. Расмунсен, В. Сімовська, Т. Уільямс, І. Юнг та ін.);

- матеріали вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних періодичних видань («Валеологія»; «Вестник Образования России»; «Управління освітою»; «Шлях освіти»; «Official journal of the European Community»; «European journal of Education»; «Health Education»; «Promotion & Education»; «Hungarian Journal of Public Health», «Życie Szkoły», «Zdrowie – Kultura Zdrowotna – Edukacja: perspektywa społeczna i humanistyczna», «Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne», «Lider», «Biomedyczne podstawy wychowania i kształcenia» тощо);

– Е-сайти національних мереж шкіл сприяння здоров'ю країн Східної Європи (Schools for Health in Europe, Szkoła promująca zdrowie, Škola podporující zdraví, Российская сеть школ здоровья).

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* у педагогічній науці цілісно з'ясовано організаційно-педагогічні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи (Польщі, Чехії, Угорщині, РФ, Україні), а саме: теоретичні, нормативно-правові, організаційні, змістові та методичні; у межах педагогічного дослідження виокремлено етапи розвитку ЄМШСЗ: 1) підготовчий етап, розробка та апробація ідей (1974–1991 рр.); 2) започаткування ЄМШСЗ, реалізація замислів і стабілізація ЄМШСЗ (1992–2006 рр.); 3) розширення мережі та еволюція ідей школи сприяння здоров'ю (2007–2013 рр.); визначено пріоритетні напрями здоров'яспрямованої діяльності ШСЗ: для Польщі та РФ – оздоровчо-фізкультурний, для Чехії та Угорщини – профілактичний, для України – превентивно-освітній; схарактеризовано моделі діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи (Польщі, Чехії, Угорщині, РФ, Україні); подано порівняльну характеристику моделей ЄМШСЗ; встановлено відмінності між традиційною системою гігієнічного виховання учнів та проектом ЄМШСЗ; розроблено структурну модель процесу створення здоров'язбережувального середовища у ШСЗ України та методику визначення етапу розвитку освітньої установи як Школи здоров'я;

уточнено сутність понять: «сприяння здоров'ю», під яким розуміється формування ціннісного ставлення до здоров'я дітей, підлітків і молоді, усвідомлення ними цінності здоров'я та створення необхідних умов для їх залучення до здорового способу життя, що сприятиме збереженню і зміцненню здоров'я і благополуччя особистості; «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» – організаційне об'єднання навчальних закладів різних рівнів та типів, основними напрямками здоров'яспрямованої діяльності яких є формування ціннісного ставлення до здоров'я, створення здоров'язбережувального середовища та координація діяльності ШСЗ щодо підвищення ефективності і якості результатів їх роботи, а також поширення ефективного інноваційного досвіду такої діяльності у країнах Європи; «організаційно-педагогічні засади діяльності ЄМШСЗ» – вихідні положення, засадничі принципи, що визначають їх діяльність і розвиток; ми їх поділяємо на теоретичні, нормативно-правові, організаційні, змістові та методичні.

подальшого розвитку дістали змістові та методичні засади здоров'яспрямованої діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю в Україні.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що запропонована структурна модель процесу створення здоров'язбережувального середовища у ШСЗ України, яка дозволяє реалізувати її в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, упроваджено в практику роботи шкіл сприяння здоров'ю методику визначення етапу розвитку освітньої установи як Школи здоров'я; визначено можливості використання європейського досвіду шкіл сприяння здоров'ю в Національній мережі шкіл

сприяння здоров'ю в Україні на національному, регіональному та місцевому рівнях із виокремленням організаційно-педагогічних засад.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані в процесі викладання професійно орієнтованих дисциплін у педагогічних ВНЗ, застосовуватися на курсах підвищення кваліфікації вчителів в інститутах післядипломної педагогічної освіти; у роботі Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю в Україні, а також для здійснення подальшої науково-дослідницької роботи щодо розвитку шкіл сприяння здоров'ю у процесі модернізації вітчизняної системи освіти.

Результати дослідження **впроваджено:** в навчальний процес Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка про впровадження № 1132 від 13 листопада 2013 року); Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка про впровадження № 1971 від 29 листопада 2013 року); Інформаційно-методичного центру Сумської міської ради управління освіти і науки (довідка про впровадження № 390 від 12 листопада 2013 року); Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка про впровадження № 23.1/873 від 3 липня 2014 р.); Срібнянської ЗОШ I–III ступенів Чернігівської області (довідка про впровадження № 67 від 10 жовтня 2013 року).

Особистий внесок автора полягає в тому, що в опублікованих у співавторстві з О. Єжовою та І. Калиниченко методичних рекомендаціях «Етапи розвитку освітньої установи як Школи здоров'я» розроблено методику визначення етапу розвитку освітньої установи як Школи здоров'я та подано наукову інтерпретацію отриманих даних.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Адаптаційні можливості дітей та молоді» (Одеса, 2012); «Освіта і здоров'я» (Суми, 2012); «Сучасні здоров'язберігальні технології в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах: стан, проблеми та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2012); «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю: стан і перспективи розвитку» (Київ, 2013); «Міжнародне співробітництво в освіті в умовах глобалізації» (Алушта, 2013); «Педагог третього тисячоліття: теоретико-методологічний дискурс» (Дрогобич, 2013); *всеукраїнських* – «Професійно-творча самореалізація педагога в умовах інноваційної освіти» (Суми, 2012); II Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 290-річчю з дня народження Г. С. Сковороди (Харків, 2012); «Моніторинг рівня здоров'я учнівської молоді: здобутки та перспективи» (Київ, 2013); *регіональних семінарах* – «Педагогіка здоров'я» Інформаційно-методичного центру Сумської міської ради управління освіти і науки (Суми, 2012, 2013).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в 17 публікаціях, у тому числі 8 статей у фахових наукових виданнях України, 1 – в зарубіжному науковому фаховому виданні, 7 статей у інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних

джерел, що налічує 337 найменування (з них 202 зарубіжних – 85 англійською, 35 польською, 13 чеською, 9 угорською, 60 російською мовами) та із додатків на 37 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 274 сторінки, із них 198 сторінок основного тексту. Робота містить 22 таблиці та 14 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, показано зв'язок з науковими програмами та планами; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; вказано хронологічні межі, схарактеризовано джерельну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів; відображено їх апробацію та впровадження в практику діяльності вищих навчальних закладів.

У першому розділі – **«Теоретичні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю»** – уточнено понятійний апарат дослідження та виокремлено етапи розвитку ЄМШСЗ у країнах Східної Європи, схарактеризовано моделі діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи.

Методом термінологічного аналізу уточнено широке коло понять, що визначають сутнісну основу дослідження, основоположними з яких є: «сприяння здоров'ю», «здоров'яспрямована діяльність», «здоров'язбережувальне середовище», «здоров'язбережувальна компетентність», «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», «організаційно-педагогічні засади діяльності ЄМШСЗ». Провідним поняттям нашого дослідження є «організаційно-педагогічні засади діяльності ЄМШСЗ». Під організаційно-педагогічними засадами діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю ми розуміємо вихідні положення, засадничі принципи, що визначають їх діяльність і розвиток. Організаційно-педагогічні засади діяльності ЄМШСЗ країн Східної Європи ми поділяємо на теоретичні, нормативно-правові, організаційні, змістові та методичні.

З'ясовано, що «сприяння здоров'ю» трактується як формування ціннісного ставлення до здоров'я дітей, підлітків і молоді, усвідомлення ними цінності здоров'я та створення необхідних умов для їх залучення до здорового способу життя, що сприятиме збереженню і зміцненню здоров'я і благополуччя особистості. Під «здоров'яспрямованою діяльністю» розуміємо сукупність планомірних освітніх дій і заходів, зосереджених на збереженні та зміцненні здоров'я дітей, підлітків і молоді шляхом сприяння формуванню в них ціннісного ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших. «Здоров'язбережувальне середовище» – таке середовище, де діти, підлітки та молодь навчаються, відпочивають, працюють без шкідливого впливу на їх здоров'я, де формується система мотивів, інтересів, переконань, ідеалів, життєвих цінностей на основі здорового способу життя та ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих. «Здоров'язбережувальна компетентність» – здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей. «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» – організаційне об'єднання навчальних закладів різних рівнів та типів, основними напрямками

здоров'яспрямованої діяльності яких є формування ціннісного ставлення до здоров'я, створення здоров'язбережувального середовища та координація діяльності ШСЗ щодо підвищення ефективності і якості результатів їх роботи, а також поширення ефективного інноваційного досвіду такої діяльності у країнах Європи.

Методом порівняльно-історичного аналізу виявлено негативні тенденції розвитку цивілізації, що зумовили об'єднання зусиль міжнародної громади науковців, політиків, практиків у пошуку шляхів збереження здоров'я підростаючого покоління: соціально-економічна, соціально-політична, екологічна та демографічна кризи, недоліки організації навчально-виховного процесу, низький рівень ціннісного ставлення до здоров'я, зниження рухової активності, зниження рівня фізичного і психічного здоров'я.

У ході порівняльно-історичного аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми виокремлено критерії діяльності ЄМШСЗ, та на їх основі схарактеризовано етапи розвитку досліджуваного освітнього феномену. До основних критеріїв відносимо: 1) наявність нормативної бази; 2) інноваційний характер діяльності ЄМШСЗ; 3) забезпечення досвідченими педагогічними працівниками; 4) існування груп навчальних закладів, об'єднаних спільною ідеєю; 5) наявність організаційного центру; 6) залучення нових національних мереж. Зважаючи на названі вище критерії, хронологічно виділено та охарактеризовано три етапи розвитку мережі ЄМШСЗ: перший етап (1974–1991 рр.) – підготовчий етап, другий етап (1992–2006 рр.) – започаткування ЄМШСЗ, реалізація замислів та стабілізація діяльності ЄМШСЗ, третій етап (2007–2013 рр.) – розширення мережі та еволюція ідей школи сприяння здоров'ю. Схарактеризовано організаційно-педагогічні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю на кожному з етапів.

У результаті порівняння та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду з'ясовано принципи діяльності ЄМШСЗ (рівності, систематичності, включення, відповідності віковим можливостям, демократичності, активності, міжсекторальної взаємодії, оптимізації виховного процесу та соціального партнерства).

У ході дослідження схарактеризовано національні структурні моделі шкіл сприяння здоров'ю країн Східної Європи, що набули розвитку в сучасних умовах. Досліджено відмінності у побудові національних моделей. З'ясовано, що в моделях шкіл сприяння здоров'ю Польщі, Чехії визначено концептуальні, змістово-процесуальний та результативний блоки, РФ та Угорщини – змістово-процесуальний та результативний блоки. Модель шкіл сприяння здоров'ю України містить змістово-процесуальний та результативний блоки. Доведено, що вітчизняна модель ШСЗ потребує приведення у відповідність до загальноєвропейських уявлень та сучасних умов здоров'яспрямованої діяльності. Порівняльний аналіз моделей шкіл сприяння здоров'ю розроблених науковцями країн Східної Європи дозволив дійти висновків, що вони не відповідають всім сучасним вимогам домодельовання, зокрема не враховують всі блоки діяльності та не відображають взаємозв'язків між складовими компонентами моделі. У Російській Федерації та Угорщині не розроблено

національної моделі, діяльність ШСЗ розвивається на засадах загальної європейської восьмикомпонентної моделі школи сприяння здоров'ю.

Таким чином, визначення стану розроблення проблеми підтвердило її актуальність та дозволило уточнити основні поняття; розкриття теоретичних засад дозволило обґрунтувати доцільність їх застосування до дослідження проблеми здоров'яспрямованої діяльності дітей, підлітків та молоді в історико-педагогічному аспекті.

У другому розділі – **«Нормативно-правові, організаційні та змістово-методичні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи»** – з'ясовано нормативно-правові та організаційні засади діяльності ЄМШСЗ, визначено пріоритетні напрями здоров'яспрямованої діяльності ШСЗ у країнах Східної Європи, обґрунтовано змістові та методичні засади діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи.

Застосування методу історико-ретроспективного аналізу документів, що засвідчують розвиток ЄМШСЗ, дозволило дати характеристику нормативно-правових засад діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи. Виокремлено основні аспекти, унормовані в законодавчих актах, серед яких: 1) цілі та завдання створення та діяльності ЄМШСЗ; 2) основні напрями її діяльності; 3) форми та методи діяльності ЄМШСЗ; 4) управлінська структура діяльності ЄМШСЗ; 5) взаємодія та співробітництво в межах ЄМШСЗ. Визначено, що ідея проекту ЄМШСЗ є подальшим розвитком стратегії ВООЗ, сформованої в Оттавській Хартії (1986), програмах «Здоров'я для всіх» (1998), «Європа – 2020» (2010), «Здоров'я – 2020» (2012). Основоположним документом у розвитку ШСЗ для всіх досліджуваних країн є Оттавська Хартія.

Аналіз законодавчих документів шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи дає змогу визначити такі загальні тенденції їх розвитку: розробка відповідної законодавчої бази – спільної для всіх країн мережі ШЗЄ; забезпечення здоров'язбережувального освітнього середовища; переорієнтація з інформаційних на інтерактивні методи, що застосовуються у навчально-виховному процесі шкіл сприяння здоров'ю у цих країнах; залучення всіх шкіл у кожній країні Східної Європи до проекту ЄМШСЗ, налагодження партнерських стосунків між школами; залучення батьків і громадськості до діяльності шкіл сприяння здоров'ю.

Історико-актуалізаційний аналіз нормативно-правових документів діяльності шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи та аналіз наукових досліджень, виконаних у рамках проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» (2008), дозволив визначити пріоритетні напрями їх діяльності: для Польщі та РФ – оздоровчо-фізкультурний, для Чехії та Угорщини – профілактичний, для України – превентивно-освітній.

Унаслідок системно-структурного аналізу діяльності мережі ШЗЄ у країнах Східної Європи з'ясовано організаційні засади, що зумовлені особливостями побудови мережі як організаційної структури, адміністративно-управлінськими основами її функціонування. Визначено, що діяльність мережі охоплює чотири рівні: міжнародний, національний, регіональний і місцевий. Управління мережею на міжнародному рівні здійснює Асамблея ШЗЄ, що

являє собою консультативну раду та плануючий комітет. Управління роботою ЄМШСЗ на всіх подальших рівнях здійснюють Координаційні ради, які очолюють голови – координатори проекту. Координатори підтримують існування та розвиток мережі, забезпечують спільну діяльність всіх членів мережі, а також сприяють налагодженню зв'язків та заохочення до спільної партнерської діяльності. Науково-методичне сприяння розвитку мережі здійснюється науково-методичними центрами, куди входять провідні науковці у сфері здоров'язбереження.

Виявлено такі рівні управління мережею: міжнародний, національний та регіональний. Міжнародний рівень управління діяльністю держав-учасниць ЄМШСЗ здійснюється на засадах відкритого методу координації, який полягає в обмеженні ролі наднаціональних органів влади ЄМШСЗ, контролі та узгодженні діяльності з міжнародними організаціями – Радою Європи, Європейським комітетом, Регіональним Бюро ВООЗ. Завдяки цьому методу досягається взаєморозуміння, співробітництво між країнами ЄС, передача досвіду та нових ідей з розв'язання проблем, які є спільними для країн. На національному рівні – це національна координаційна рада, представлена міністерствами освіти і охорони здоров'я, та національний координатор. Регіональний рівень управління мережею розглядаємо в контексті діяльності шкіл сприяння здоров'ю, які діють на добровільних засадах, на основі ідеї співпраці та співробітництва (співпрацюють між собою та іншими громадськими організаціями).

За результатами порівняльного аналізу досліджено основні переваги проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» над традиційною системою гігієнічного виховання учнів, що полягають у таких аспектах їх діяльності: створенні моделі здоров'я, яка включає фізичний, психічний, духовний та соціальний аспекти; контролі всіх аспектів шкільного життя; активній участі самих учнів; прагненні враховувати погляди і ціннісні орієнтації учнів; формуванні в учнів стійких навичок та вмінь; визнанні самооцінки та самоконтролю як головної засади сприяння здоров'ю; важливості шкільного середовища; створенні здорового робочого місця; активній участі медичних працівників у освітній діяльності навчального закладу; партнерській взаємодії з батьками і громадою. Охарактеризовано організаційні основи ефективної роботи європейських шкіл сприяння здоров'ю. Визначено, що основними характеристиками діяльності ЄМШСЗ є: 1) організаційний центр; 2) спільна проблематика, добровільність встановлення зв'язків, рівноправність, партнерство, відсутність ієрархічної підлеглості, відкритість, гнучкість, співробітництво, кооперація, здатність до розвитку, оперативно включати нових учасників; 3) розробка та реалізація спільних ідей та ініціатив.

Здійснено системно-структурний аналіз змістових засад діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи. З'ясовано, що змістові компоненти діяльності ЄМШСЗ ґрунтуються на таких умовах: 1) удосконалення змісту та методики здоров'яспрямованої діяльності за концепцією навчального закладу; 2) розробка та упровадження інноваційних здоров'язбережувальних програм; 3) упровадження інноваційних здоров'язбережувальних технологій шкіл сприяння

здоров'ю; 4) здійснення моніторингу здоров'я учнів та створення паспортів здоров'я; 5) створення здоров'язбережувального середовища; 6) забезпечення активної участі батьків і громадськості в діяльності шкіл сприяння здоров'ю; 7) розширення партнерської взаємодії з Міністерствами освіти та охорони здоров'я, з різними бізнесовими структурами, благодійними організаціями. У результаті порівняльного аналізу та узагальнення визначено, що методичні засади шкіл сприяння здоров'ю країн Східної Європи мають спільність, яка ґрунтується на застосуванні інтерактивних методів навчання і виховання, причому в молодших класах – методи навчально-рольових ігор, а в старших класах – метод «мозкового штурму», метод «життєвих навичок».

Визначено, що навчальні здоров'язбережувальні програми країн Східної Європи включають шкільні навчальні курси здоров'ю для початкових і середніх шкіл з різним принципом організації діяльності та кількістю годин. Україна, РФ, Чехія та Польща мають майже однакові за обсягом здоров'язбережувальні курси. Аналіз змісту здоров'язбережувального навчання в усіх досліджуваних країнах свідчить про те, що до навчального плану шкіл сприяння здоров'ю включено здоров'яспрямовані предмети, зміст яких майже ідентичний: безпека життєдіяльності, здорове харчування, основи гігієни, профілактика шкідливих звичок, сімейне виховання, здорове навколишнє середовище та екологія, але кожна країна має національні особливості щодо розширення змісту та його реалізації у позанавчальній діяльності.

Встановлено, що акцент здоров'яспрямованої діяльності в школі змістився з проблем фізичного здоров'я (шкідливі звички, здорове харчування, сексуальна поведінка, психічне здоров'я) на формування здорового способу життя як складової частини стратегії школи та шкільного навчального плану.

Отже, визначення нормативно-правових, організаційних та змістово-методичних засад діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи дозволило визначити, що нові тенденції розвитку здоров'яспрямованої діяльності у школах сприяння здоров'ю набувають цілісного, багаторівневого, системного характеру.

Третій розділ – **«Перспективи використання досвіду Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю в Україні»** на основі узагальнення позитивного досвіду діяльності ЄМШСЗ розроблено структурну модель процесу створення здоров'язбережувального середовища у ШСЗ України та методику визначення етапу розвитку освітньої установи як Школи здоров'я.

Компаративний аналіз європейського та українського досвіду діяльності шкіл сприяння здоров'ю і застосування методу наукової екстраполяції дозволили визначити можливості використання прогресивного досвіду європейських шкіл сприяння здоров'ю в діяльності Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю України.

Виявлено відмінні риси між українськими та європейськими школами сприяння здоров'ю. Передусім, в Україні відсутні спеціальні законодавчі акти, що детально унормовують діяльність НМШСЗ та зобов'язання держави щодо їх підтримки. Запропоновано використання прогресивних ідей європейського досвіду на національному, регіональному та місцевому рівнях діяльності шкіл сприяння здоров'ю. На національному рівні вважаємо необхідним розроблення

нормативно-правового забезпечення діяльності НМШСЗ, зокрема положення «Про науково-організаційний супровід Школи сприяння здоров'ю» та «Про фінансове забезпечення діяльності НМШСЗ». Доцільним вважаємо створення веб-сайту НМШСЗ та національного журналу «Школа здоров'я», що забезпечить висвітлення сучасних досягнень НМШСЗ й мережі ШЗЄ. Вважаємо за необхідне рекомендувати до впровадження у НМШСЗ загальноєвропейську програму NEPS «Здорове харчування і рухова активність учнів в школах».

На регіональному рівні – сприяти створенню регіональної мережі шкіл здоров'я; поширювати діяльність регіональних мереж шкіл сприяння здоров'ю шляхом залучення всіх шкіл до роботи, створювати ресурсні центри на базі шкіл сприяння здоров'ю; визначити опорну школу сприяння здоров'ю в регіоні, покласти на неї методичні та координаційні функції щодо розвитку проекту і надати їй статус експериментального майданчика; за визначеними критеріями та індикаторами діяльності шкіл визначати їх готовність до роботи в мережі. Поширювати науково-методичний супровід діяльності міжнародного проекту NEPS. Забезпечити максимальну та ефективну партнерську співпрацю шкіл сприяння здоров'ю з вищими навчальними закладами, з різними державними установами та громадськими організаціями щодо вирішення проблеми оздоровлення учнів.

На місцевому рівні – забезпечувати відповідний науково-методичний супровід діяльності шкіл сприяння здоров'ю для кожної школи; створювати спеціальні організаційні структури в школах сприяння здоров'ю з актуальних питань: екологічна та санітарна ради тощо; сприяння створенню організаційно-методичних, кадрових, матеріально-технічних та інших необхідних передумов за рахунок місцевих бюджетів для розвитку шкіл сприяння здоров'ю; розвиток державно-громадського управління навчальним закладом; забезпечення безперервне підвищення кваліфікації вчителів щодо здоров'язпрямованої діяльності, оволодіння ними інноваційними здоров'язбережувальними технологіями. За прийнятими критеріями та індикаторами діяльності шкіл визначити їх готовність до діяльності в школі сприяння здоров'ю.

Для забезпечення практико-орієнтованого спрямування досліджуваного процесу було розроблено структурну модель процесу створення здоров'язбережувального середовища у вітчизняній освітній установі, яка охоплює цільовий, процесуальний і результативно-оцінювальний блоки (рис. 1).

Цільовий блок вміщує мету й завдання, підходи, принципи діяльності школи сприяння здоров'ю і суб'єктів навчально-виховного процесу. Процесуальний блок передбачає створення здоров'язбережувального освітнього середовища і включає предметно-просторову достатність, змістові засади та умови діяльності школи сприяння здоров'ю, що сприяють розвитку суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками навчально-виховного та управлінського процесів і формують демократичні засади управління школою сприяння здоров'ю. Результативно-оцінювальний блок включає діагностику та моніторинг освітньої установи як школи сприяння здоров'ю.

Основним системоутворювальним елементом структурної моделі діяльності ШСЗ на шляху розвитку освітньої установи є суб'єкти навчально-

виховного процесу, до яких відносимо: учнів, вчителів, медичних працівників, соціально-педагогічних працівників, психологів, батьків та громаду. Учні разом із іншими суб'єктами навчально-виховного процесу беруть участь у здоров'яспрямованій діяльності, мета якої полягає у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я та навичок здорового способу життя шляхом створення освітнього здоров'язбережувального середовища. Головною ідеєю моделі є формування в учнів позитивного ставлення до здоров'я, усвідомлення переваг здорового способу життя. Успішне досягнення цієї мети можливе тільки при систематичній, комплексній і узгодженій роботі батьків, педагогів і лікарів з учнями.

Рис. 1. Структурна модель процесу створення здоров'язбережувального середовища у школах сприяння здоров'ю України

Мета і завдання структурної моделі діяльності ШСЗ реалізуються через компоненти процесуального блоку – створення здоров'язбережувального освітнього середовища, що передбачає: просторово-предметну достатність; зміст, форми і методи формування ціннісного ставлення до здоров'я; комунікації суб'єктів навчально-виховного процесу та забезпечення педагогічних умов здоров'яспрямованої діяльності.

До просторово-предметної достатності здоров'яспрямованої діяльності ШСЗ відносимо інфраструктуру закладу, що включає кадрове, матеріально-технічне, навчально-методичне забезпечення та санітарно-гігієнічні умови.

Встановлено, що значущим фактором, який впливає на створення здоров'язбережувального освітнього середовища, є комунікації суб'єктів навчально-виховного процесу, що включає соціально-психологічний клімат, наявність шкільного самоврядування, забезпечення психологічною службою, співпраця з батьками.

Виявлено, що на досягнення запланованого результату впливає реалізація таких педагогічних умов здоров'яспрямованої діяльності ШСЗ: 1) підготовка вчителів до здоров'яспрямованої діяльності; 2) упровадження змісту і технологій навчання і виховання; 3) забезпечення соціально-психологічного клімату та соціального партнерства.

Відповідно до зазначеної моделі ключовим завданням процесу створення здоров'язбережувального середовища є залучення учнів до здорового способу життя для їх подальшого суспільно значущого самоствердження, самодостатності та самореалізації в дорослому житті, а результатом – створення здоров'язбережувального освітнього середовища та підвищення рівня сформованості ціннісного ставлення до здоров'я та навичок здорового способу життя в учнів.

На основі аналізу та узагальнення прогресивного зарубіжного досвіду розроблено методику визначення етапів розвитку освітньої установи як Школи здоров'я для оцінювання ефективності їх діяльності. Аналіз діяльності освітньої установи, що реалізовує концепцію ШЗ, ґрунтується на індикаторах, які дозволяють оцінити вплив умов середовища, методик і режимів навчання на функціональні можливості організму та здоров'я учнів, рівень їх знань, умінь і навичок при формуванні ціннісного ставлення до здоров'я.

Пропонується п'ять груп індикаторів здоров'яспрямованої діяльності щодо визначення етапу розвитку освітньої установи: 1) декларація про наміри здоров'яспрямованої діяльності; 2) сприятливість шкільного середовища для збереження здоров'я; 3) соціально-психологічний клімат у навчальному закладі; 4) зміст і технології формування ціннісного ставлення у суб'єктів навчально-виховного процесу; 5) соціальне партнерство навчального закладу. Кожна група індикаторів також має мінімальну та максимальну кількість балів. Залежно від набраної кількості балів за окремими групами індикаторів (блоками) можна виділити три інтегровані стани здоров'яспрямованої діяльності навчального закладу: збалансований стан здоров'яспрямованої діяльності, частково збалансований стан, розбалансований стан. Загальна сума оцінок показників усіх індикаторів (залежно від набраної суми) визначає етап розвитку освітньої установи як Школи здоров'я: 1 етап – школа-початківець у руху шкіл здоров'я; 2 – школа-популяризатор ідей здоров'яспрямованої діяльності; 3 – школа сприяння здоров'ю; 4 – Школа здоров'я.

Таким чином, дослідження та творче застосування європейського досвіду розвитку мереж у сфері здоров'яспрямованої діяльності сприятиме приверненню уваги вітчизняних політиків, теоретиків і практиків освіти до потреб законодавчої,

наукової та фінансової підтримки НМШСЗ в Україні.

З'ясування організаційно-педагогічних засад діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи дає підстави сформулювати такі **висновки**.

1. У межах характеристики теоретичних засад ЄМШСЗ уточнено понятійний апарат дослідження («сприяння здоров'ю», «здоров'яспрямована діяльність», «здоров'язбережувальне середовище» «здоров'язбережувальна компетентність», «школа сприяння здоров'ю», «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», «організаційно-педагогічні засади діяльності ЄМШСЗ»).

Виокремлено критерії діяльності ЄМШСЗ: 1) наявність нормативно-правової бази; 2) інноваційний характер діяльності; 3) забезпечення досвідченими педагогічними працівниками; 4) існування груп навчальних закладів; 5) наявність організаційного центру; 6) залучення нових національних мереж. На їх основі схарактеризовано етапи розвитку мережі «Школи здоров'я у Європі»: перший етап (1974–1991 рр.) – підготовчий етап, розробка та апробація ідей; другий етап (1992–2006 рр.) – започаткування ЄМШСЗ, реалізація замислів і стабілізація діяльності ЄМШСЗ; третій етап (2007–2013 рр.) – розширення мережі та еволюція ідей школи сприяння здоров'ю.

2. Схарактеризовано моделі діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи. З'ясовано, що європейська модель ШСЗ складається з восьми компонентів: 1) здоров'язбережувальне середовище; 2) участь батьків і соціуму; 3) «здорове» робоче місце (санітарно-гігієнічні вимоги); 4) здоров'язбережувальне навчання; 5) фізична активність і спорт; 6) здорове харчування; 7) система медичного забезпечення; 8) психологічна і соціальна підтримка. Встановлено, що саме на її основі розвиваються школи сприяння здоров'ю в Російській Федерації та Угорщині.

Визначено, що модель ШСЗ, що розвивається в Польщі, заснована на ієрархічній «Піраміді Маслоу», та побудована на засадах участі, партнерства, співпраці, ефективної і тривалої діяльності, провідними її напрямками виступають здорове фізичне довкілля, здоров'я через освіту і здорове соціальне довкілля. Модель ШСЗ Чехії базується на концепті здоров'я (взаємодія фізичного, розумового, соціального, індивідуального та екологічного здоров'я), особистісно-орієнтованому підході та принципах природовідповідності, комунікації, співробітництва і містить напрями, які стосуються усіх сфер здоров'яспрямованої діяльності в школах.

Виявлено, що модель ШСЗ України потребує приведення у відповідність до загальноєвропейських уявлень (розроблення Національної концепції шкіл сприяння здоров'ю та охоплення усіх восьми компонентів) і до сучасних умов здоров'яспрямованої діяльності в навчальних закладах.

3. З'ясовано нормативно-правові та організаційні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю й визначено пріоритетні напрями здоров'яспрямованої діяльності шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи.

Проаналізовано нормативно-правові засади ЄМШСЗ, до яких відносимо сукупність нормативно-правових актів, необхідних для її ефективної діяльності

(постанови, накази, резолюції, концепції, рекомендації, декларації). Визначено основні складові їх функціонування: цілі та завдання, форми і методи діяльності, управлінська структура мережі тощо.

Схарактеризовано організаційні та управлінські засади діяльності ЄМШСЗ. Виявлено такі рівні управління мережею: міжнародний, національний та регіональний. З'ясовано, що управління ЄМШСЗ базується на принципах партнерства; участі і співпраці; ініціювання та поширення діяльності «знизу-вгору» та «знизу-вшир»; децентралізації та гнучкості; урахування взаємних впливів чинників «зсередини» та «ззовні».

Визначено пріоритетні напрями здоров'яспрямованої діяльності шкіл сприяння здоров'ю: для Польщі та РФ – оздоровчо-фізкультурний, для Чехії та Угорщини – профілактичний, для України – превентивно-освітній.

4. Обґрунтовано змістові та методичні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи.

З'ясовано, що зміст освіти у ЄМШСЗ ґрунтується на реалізації таких блоків: удосконалення змісту, форм та методів здоров'яспрямованої освіти за концепцією навчального закладу; розробка та розвиток інноваційних здоров'язбережувальних програм; упровадження інноваційних здоров'язбережувальних технологій у ШСЗ; професійна підготовка до діяльності у ШСЗ та розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів; формування моніторингу учнів щодо здоров'язбереження та створення паспортів здоров'я; створення здоров'язбережувального середовища; забезпечення активної участі батьків і громадськості в діяльності; розширення партнерської взаємодії з міністерствами освіти та охорони здоров'я, з різними бізнесовими структурами, благодійними організаціями.

Обґрунтовано методичні засади діяльності шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи на рівні діяльності національних мереж і шкіл сприяння здоров'ю. На рівні мереж – це діяльність національних науково-методичних центрів ШСЗ та їх методичне забезпечення, створення здоров'язбережувальних шкіл у Європі для навчання вчителів, викладачів, студентів; на рівні шкіл – основні методи та форми їх роботи здоров'язбережувального спрямування.

Визначено, що домінуючими методами в роботі ШСЗ країн Східної Європи є інтерактивні: в молодших класах – метод навчально-рольових ігор, в середніх і старших класах – метод навчання на основі життєвих навичок.

5. На основі узагальнення позитивного досвіду діяльності ЄМШСЗ розроблено структурну модель процесу створення здоров'язбережувального середовища у ШСЗ України та методику визначення етапу розвитку освітньої установи як Школи здоров'я, обґрунтовано алгоритм її функціонування в загальноосвітньому навчальному закладі. За підсумками проведеного дослідження навчальний заклад може претендувати на певний етап розвитку освітньої установи ШЗ: 1 етап – школа-початківець у руху шкіл здоров'я; 2 – школа-популяризатор ідей здоров'яспрямованої діяльності; 3 – школа сприяння здоров'ю; 4 – Школа здоров'я. Залежно від оцінювання за окремими групами індикаторів (блоками) можна виділити три інтегровані стани здоров'яспрямованої діяльності навчального закладу: збалансований стан

здоров'яспрямованої діяльності, частково збалансований стан, розбалансований стан.

Дисертаційне дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів означеної проблеми. Потребують подальшого дослідження концептуальні засади діяльності Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю, проблеми партнерської взаємодії шкіл сприяння здоров'ю в Україні, удосконалення професійної компетентності вчителів, зокрема вчителів основ здоров'я, щодо здоров'яспрямованої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах.

Основні наукові результати висвітлено в таких працях автора:

Статті в наукових фахових виданнях

1. Беседіна А. А. Історико-педагогічний аналіз розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю / Беседіна А. А. // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць. – 2012. – № 18(28). – С. 35–38.

2. Беседіна А. А. Розвиток нормативно-правової бази діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю країн Східної Європи / Беседіна А. А. // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2012. – № 27. – С. 22–27.

3. Беседіна А. А. Про подальше існування «Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю» / Беседіна А. А. // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. LX. – Ч. II. – 2012. – С. 157–164.

4. Беседіна А. А. Становлення та розвиток Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю / Беседіна А. А. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – № 8 (18). – С. 47–54.

5. Беседіна А. А. Особливості функціонування національних шкіл сприяння здоров'ю країн Східної Європи / Беседіна А. А. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. – № 8 (26). – С. 66–72.

6. Беседіна А. А. Передумови виникнення Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю / Беседіна А. А. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. – № 1 (19). – С. 64–74.

7. Беседіна А. А. Понятійно-категоріальний апарат у дослідженнях з проблеми збереження та зміцнення здоров'я дітей / Беседіна А. А. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – № 4–5 (14–15). – С. 39–48.

8. Беседіна А. А. Модель організації діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю країн Східної Європи / Беседіна А. А. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. – № 7 (25). – С. 146–154.

9. Беседина А. А. Этапы развития сети Школ здоровья в Европе / Беседина А. А. // Наука и школа. – 2013. – № 4. – С. 184–188.

Методичні рекомендації

10. Беседіна А. А. Етапи розвитку освітньої установи, як Школи здоров'я / Беседіна А. А., Калиниченко І. О. Єжова О. А. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – 50 с.

Статті в інших виданнях

11. Бесєдіна А. А. Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю – інвестиція в освіту та здоров'я / Бесєдіна А. А. // Адаптаційні можливості дітей та молоді: матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: ТОВ Лерадрук, 2012. – С. 22–27.
12. Бесєдіна А. А. Перспективні ідеї позитивного досвіду діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю / Бесєдіна А. А. // Міжнародне співробітництво в освіті в умовах глобалізації: матеріали другої наук.-практ. конф. – Сімферополь: Діайпі, 2013. – Ч. 1. – С. 6–8.
13. Бесєдіна А. А. Нормативно-правова база розвитку національної мережі шкіл сприяння здоров'ю / Антоніна Бесєдіна // Професійна підготовка педагога: історичний досвід і виклики сучасності: збірник наукових праць. – Дрогобич, 2013. – С. 9–15.
14. Бесєдіна А. А. Принципи діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю / Бесєдіна А. А. // Освіта і здоров'я: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. – С. 58–61.
15. Бесєдіна А. А. Формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів – провідне завдання навчальних закладів Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю / Бесєдіна А. А. // Педагогіка здоров'я: зб. наук. праць / наук. ред. Прокопенко І. Ф. – Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2012. – С. 32–34.
16. Бесєдіна А. А. Здоров'язбережувальна діяльність Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю / Бесєдіна А. А. // Професійно-творча самореалізація педагога в умовах інноваційної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. – С. 61–63.
17. Besedina A. Stages of european network of health promoting schools development [Electronic resource] / A. Besedina. – Access mode: http://www.schoolsforhealth.eu/upload/Abstracts_Kiev_March_2013.pdf.

АНОТАЦІЇ

Бесєдіна А. А. Організаційно-педагогічні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, 2015.

Дисертацію присвячено з'ясуванню організаційно-педагогічних засад діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи та окресленню можливостей використання прогресивного європейського досвіду в аспекті досліджуваної проблеми в Україні.

Здійснено аналіз стану розроблення досліджуваної проблеми у вітчизняній педагогічній інноватиці та педагогічній компаративістиці. Уточнено понятійний апарат дослідження («сприяння здоров'ю», «Європейська

мережа шкіл сприяння здоров'ю», «організаційно-педагогічні засади діяльності ЄМШСЗ»). Виокремлено етапи розвитку ЄМШСЗ. Схарактеризовано моделі діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи.

З'ясовано нормативно-правові та організаційні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю й визначено пріоритетні напрями здоров'яспрямованої діяльності шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи. Обґрунтовано змістові та методичні засади діяльності ЄМШСЗ у країнах Східної Європи. Розроблено структурну модель процесу створення здоров'язбережувального середовища у школах сприяння здоров'ю України та методику визначення етапу розвитку освітньої установи як Школи здоров'я.

Ключові слова: сприяння здоров'ю, здоров'яспрямована діяльність, здоров'язбережувальне середовище, здоров'язбережувальна компетентність, ціннісне ставлення до здоров'я, Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю, Національна мережа шкіл сприяння здоров'ю, організаційно-педагогічні засади.

Беседина А. А. Организационно-педагогические основы деятельности Европейской сети школ содействия здоровью в странах Восточной Европы. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики. – Сумской государственный педагогический университет имени А. С. Макаренки, Сумы, 2015.

Диссертация посвящена выяснению организационно-педагогических основ деятельности Европейской сети школ содействия здоровью (ЕСШСЗ) в странах Восточной Европы и возможностей использования прогрессивного европейского опыта в аспекте исследуемой проблемы в Украине.

Выполнен анализ состояния разработки исследуемой проблемы в отечественной педагогической инноватике и педагогической компаративистике. Уточнен понятийный аппарат исследования («содействие здоровью», «Европейская сеть школ содействия здоровью», «организационно-педагогические основы деятельности ЕСШСЗ») и выделено этапы развития ЕСШСЗ. Охарактеризовано модели деятельности Европейской сети школ содействия здоровью в странах Восточной Европы.

Выяснено нормативно-правовые и организационные основы деятельности ЕСШСЗ и определены приоритетные направления здоровьенаправленной деятельности школ содействия здоровью в странах Восточной Европы. Обоснованы содержательные и методические основы деятельности ЕСШСЗ в странах Восточной Европы. Разработана структурная модель процесса создания здоровьесберегающей среды в школах содействия здоровью Украины и методику определения этапа развития образовательного учреждения как Школы здоровья.

Ключевые слова: содействие здоровью, здоровьенаправленная деятельность, здоровьесберегающая среда, здоровьесберегающая компетентность, ценностное отношение к здоровью, Европейская сеть школ

содействия здоровью, Национальная сеть школ содействия здоровью, организационно-педагогические основы.

Besedina A. A. Organizational and Pedagogical Bases of the Activity of European Network of Health Promoting Schools in the Eastern European countries. – On the right of manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science in Specialty 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, 2015.

Dissertation is devoted to the organizational and pedagogical bases of the activity of European Network of Health Promoting Schools in the Eastern European and outlining the possibilities of using progressive European experience in the aspect of the problem in Ukraine.

The theoretical bases of the activity of of the activity of European Network of Health Promoting Schools in the Eastern European are analyzed. On the basis of scientific literature and normative documents analysis the actuality of problem and essence of the research subject have been defined.

A great number of concepts that comprise content basis of the research, among them: «health promotions», «health promotion activities», «healthy environment», «competence preserving health», «valued attitude to health», «health promoting schools», «European Network of Health Promoting Schools», «Nation Network of Health Promoting Schools», «organizationally-pedagogical principles» are characterized. Analysis of numerous native and foreign scientific works gave the possibility to define the main concept of the research – organizationally-pedagogical principles – as an assumptions, the basic principles governing their activities and development.

The author distinguishes three periods of European Network of Health Promoting Schools development: 1) the development and testing of ideas (1974–1991); 2) SHE launch, implementation ideas and stabilization (1992–2006); 3) network expansion and evolution of ideas of school health promotion (2007–2013).

The normative, organizational contents and methodical bases of the European Network of Health Promoting Schools activity are characterized in Eastern Europe. It was found differences in the activities of the European Network of Health Promoting Schools in Eastern Europe and the National Network of Health Promoting Schools in Ukraine.

The structural model of creation environment preserving health in schools promoting health Ukraine and method for determining the stage of development of educational institutions as the School of Health, substantiates the algorithm of its functioning in secondary schools.

The proposals based on the positive conceptual ideas of the Eastern Europe of Health Promoting Schools for the Ukrainian Nation Network of Health Promoting Schools on the national, regional and school level are given.

Key words: health promotions, health promotion activities, healthy environment, competence preserving health, valued attitude to health, European Network of Health Promoting Schools, Nation Network of Health Promoting Schools, organizationally-pedagogical principles.

Підписано до друку 24. 04. 2015. Формат 60х90/16. Гарн. News Times.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано в редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А.С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87